

Оксана ВЕРТИПОРОХ

ТЕКСТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОВІСТІ «МОСКАЛИЦЯ» МАРІЇ МАТІОС

У студії проаналізовано творчий доробок сучасної української письменниці Марії Матіос крізь призму текстуального аналізу. Використовуючи інтерпретативну методика Ролана Барта, здійснено спробу відчитати повість «Москалиця» письменниці з позицій вихідних конотативних значень, вкладених у підтекст твору. Розглянуто символічне контекстуальне значення кожної лексії. У висновках акцентується на змінній смисловій парадигмі тексту унаслідок альтернативного підходу до розуміння і тлумачення повісті.

Ключові слова: *текстуальний аналіз, лексія, вихідне значення, конотативне значення, підтекст, символ, структурування тексту, міфопоетика.*

Постановка проблеми. У вересні 2008 року на форумі видавців у Львові Марія Матіос представила свою нову книгу «Москалиця». Презентоване видання, на думку авторки, стало своєрідною одою жіночого начала – «Москалиця» присвячена «кожній жінці зокрема». «Немає людини, здатної розгадати жінку, що зберігає свою таємницю впродовж життя, як тримає власну честь» [1, 4], – звертається авторка до читачів «Москалиці». Унікальна у своєму світосприйнятті, самозаглиблена та відчужена, з тавром москалиці – таким постає образ головної героїні повісті Северини Северин. Письменниця намагається пояснити причини трагізму її долі, починаючи від сирітських поневірянь у наймах, закінчуючи прагненням чинити опір

небезпекам того часу. Марія Матіос свідчить, що немає меж жіночій винахідливості в час смертельної небезпеки. Москалиця – образ жінки з повною пазухою «гадюк-небезпек», із власними потаємними істинами і дитячими страхами – таку психосемантику втілює авторка в концепцію своєї героїні. У повісті «Москалиця» зберігаються усі основні ознаки творчого почерку письменниці: заглиблення у межовий психологізм головних героїнь, сюжетний «фатум», що керує подіями, історичне тло буковинської землі, яскрава мова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про творчість Марії Матіос, особливо про низку прозових творів, а саме: книгу новел «Нація», роман «Солодка Даруся», родинну сагу у новелах «Майже ніколи не навпаки» написано багато. Євген Баран назвав «Солодку Дарусю» книгою-одкровенням, книгою з розряду сакральних, мудрих, «тих, у яких розповідається про вічні людські драми і трагедії» [2, 62]. Роксана Харчук переконливо довела, що «письменниця завжди шукає гостру інтригу, надає перевагу емоційному надміру, різко протиставляючи добро і зло». І щодо інтерпретації історичних подій, на тлі яких розгортаються події прозових творів письменниці, дослідниця зробила такий висновок: «З цього випливає, що саме завдяки українській історії, яка є об'єднуючим чинником нації, Марія Матіос перетворюється на письменницю загальнонаціональну» [3, 72].

Проте такі зауваження часто однотипні, позначені традиційним підходом до сучасного тексту: визначити тему, ідею, проблематику тощо. Значно цікавішою буде спроба прочитати текст з позицій новітніх літературознавчих підходів. Оскільки повість, як вже відзначалося, характеризується психологізмом, динамічним сюжетом, глибокою символікою, то цілком можливо застосувати для інтерпретації постструктуралістську методологію, а саме текстуальний аналіз, ґрунтовно прописаний Роланом Бартом. У період переосмислення структуралістських вчень літературознавець відзначав, що сучасні тексти можна уявити таким собі простором (сувоєм дорогої тканини, яку потрібно повільно розгортати), процесом набування значень. А тому текст потрібно розглядати не як завершений, за-

критий продукт, а як процес продукування, «підключений» до інших текстів, інших кодів» [4, 497]. Відтак текстуальний аналіз не намагається описати композицію, сюжет твору, його предметом є не характеристика якоїсь стійкої структури, а радше створення рухливого структурування тексту, проникання у смисловий обсяг твору, у процес його «означування». Для цього необхідне повільне відчитування частин тексту, яке б дозволило прослідкувати за шляхами утворення значень. Р.Барт пропонує такі дії: 1) поділ тексту на дуже короткі сегменти (лексії); 2) у кожній лексії спостерігаємо конотаційне значення (асоціації, реляції), так ми ніби збираємо «вершки» значень; 3) важливо вказати на вихідні точки значення (те, що закладає текст, не є внутрішньо закритою структурою, а вихідним «отвором» тексту до інших текстів) [4, 498]. Отже, погодимося з тим, що текстуальний аналіз – це своєрідна вільна «прогулянка текстом», позначена відчитуванням прихованих смислів і конотативних значень.

Відтак, **мета статті** – здійснити текстуальний аналіз повісті «Москалиця» Марії Матіос.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з того, що поділимо повість на лексії. Кожній лексії присвоюємо свою назву; далі окреслюємо найбільш значущі вихідні точки – знаки-символи і здійснюємо їх аналіз. При цьому важливим є не опис та інтерпретація кожної структурної частини тексту, а акцент на найбільш значущих, енергетично насичених пластах тексту.

Лексія 1

«Повінь»

«Отож теперішнє природне право було миттєве й жорстоке: 1927 року нагла нічна повінь у мент ока запечатала велику драму невинної Катрінчиної душі, понісши у світ за водою кілька маєтків із Панської Долини, а разом із ними – й Катрінчине біле тіло з убогою хатою, з Божими образами й нечинними тепер шістьма австрійськими кронами поза образом Катерини-Великомучениці» [1, 8].

Ніч – символ грізного наростання чогось, тривоги, фізичної смерті [5, 126]; ніч вершить долі людей і усього сущого.

Відповідно до сюжетного полотна твору мати Москалиці гине уночі. Темрява поглинає її невинну душу.

Невинна душа – безгрішна душа, символ духовної чистоти Катрінки, честь якої занапали, тіло замучили, хоч воно і «біле»; білий колір – колір смерті і непорочності [6, 115]. Отже, на перший план виходить саме чистота, яка виразно прозирає у єдності дівчини з Богом.

Божий образ – вказує на близькість дівчини до Бога, спрямування її шляху на землі до Раю.

Катерина-Великомучениця – зіставлення Катрінки із святою Катериною; день Катерини називали днем дівочої долі; Свята Катерина – невістка Христа, до неї молилися молоді дівчата. Легенда свідчить, що за наказом імператора Максиміана, який переслідував християн, Катерина була замучена за віру Христову. Після тривалих умовлянь відректися від Христа і перейти до язичників, кати роздягли її і били воловими жилами дві години по плечах і животу [6, 174]. Катрінка теж зазнала фізичного насилля, але сильнішим було насилля духовне – поголос, плітки і брехня про істинну долю дівчини. Волові жили можна ототожнити зі злими язиками мешканців Панської долини. Саме віра у Бога допомагала дівчині стримати руйнацію душі. Прикметно, що Катрінка гине у воді, ніби омиває свою нещасну душу й очищається від скверни.

Завдяки тлумаченню символів змістові лінії твору зазнають суттєвих змін: проявляється міфопоетичний (земля – астральний символ і символ життя) та релігійний підтексти (Катерина-Великомучениця, ікони). За такої інтерпретації відкривається глибинне бачення письменницею українського національного буття, яке тісно пов'язане із первісними, міфологічними уявленнями про світ, а також подальший розвиток цих уявлень, а саме у природній набожності нації.

Лексія 2

2.1. «Миші і коти»

«Москалиця в якімсь часі входить у хату та мишей до смерті проkliнає. Каже, ганяла їх горищем – аж бочку із сушеними яблуками перевернула, шляк би був трафив ту ненажерну

худобу – котів, що порозгодовувалися, як свині, а до мишей – але де тобі лінивці: мало не бавляться з мишами коти» [1, 17].

2.2. «Щезник»

«Перезирнулися мовчки вівчарі між собою, покивали головами нібито на знак згоди – а на завтра вже й у Панській Долині знали, що таки точно є щезник у Трав'яному. І мама йому – москалиця» [1, 18].

Миші – символ нечистоти, диявольська тварина, тому її зараховують до «гадів» або «погані». За легендою, Бог всім звірям дав хліба, а миші відмовив, бо вона, намагаючись утекти, прогризла дірку у Ноевому ковчезі, чим поставила під загрозу життя всіх створінь, що там перебували, – з того часу живиться краденими недоїдками та крихтами [6, 146]. З іншого погляду, миша є символом хитрості і підступності. У домі Москалиці миші є представниками світу нечистої сили.

Коти – символ доброго духа житла; незалежності; зла, диявола, відьми; темряви і смерті; охоронця малої дитини; шкідливого ласуна. За віруваннями стародавніх народів, кіт міг бути помічником як богів, так і відьом, чортів [6, 133]. Москалиціні коти – її помічники, частина містичного світу. Коти бавляться з мишами – символічне протиставлення зла і добра, одвічної боротьби, яка у творі закута у межах хати головної героїні.

Щезник – чорт, аспид, гаспид, диявол, біс, дідько – персонаж слов'янської міфології. Фантазія малювала Чорта, як злу, нечисту силу і уявляла його у вигляді лукавої людиноподібної істоти, хитрої і підступної. Вірили, що Чорт водиться у безлюдних місцях, що живе у безоднях, в очереті, в пустелі, у пустках, руїнах і що він може перекидатися на людину, тварину і в різні речі. За давніми віруваннями гуцулів чорт, що раптово з'являється, раптово зникає, і скликає всіх міфічних істот у танок [7, 18]. У повісті Щезник не змальований як людина, звір чи річ. Він незримо присутній у хаті Москалиці. Це може наштовхнути на думку, що її будинок – пустка, руїна.

Мама – головну героїню вважали матір'ю щезника, тобто не людиною або ж надлюдиною, яка самотійно змогла породити нечисту силу.

Заглиблення у тлумачення тваринної символіки посилює міфологічну основу. Сюжет розвивається, і поруч із цим розвитком можна помітити зростаючу еклектику значень. Активізуються алегоричні паралелі: «тварина – людська риса характеру». Загострюється межа між прямим значенням і символічним тлумаченням. У такий спосіб авторка досягає зосередження уваги читача не лише на розвитку дії, а й на символізації, підтекстових рівнях. Схематично це можна зобразити у вигляді опозицій: «духовне – матеріальне», «земне – потойбічне». Завдяки такому прочитанню можна виснувати, що у творі існують, частково переплітаючись, три світи: божественний, земний, потойбічний. Таке розгрупування допомагає у подальшому прочитанні зараховувати тих чи тих героїв до різних світів, а отже глибше досягнути внутрішній світ художнього твору.

Лексія 3

3.1. «Кров»

«– Она москаліца. Так ёйо называють в деревне. В ней течёт русская кровь.

– Откуда известно?

– Здесь все друг о дружке всё знают, а кое-кто даже делится с нами своими знаниями, – розтлумачив нарешті старший і звернувся до Северини:

– Господарство яке тримаєш? Худоба... ну, там коні, корова... Чоловік. Діти...» [1, 24].

3.2. «Страх»

«Северина чула, як у ній чомусь прискорено забилося серце. Вона не боїться гадина – вона й людей не боїться. Хіба лише сторониться. Але зараз у ній, здавалося, забилася вся кров – ніби одне велике-превелике серце. Це велике серце заважало зараз ясно думати.

– Усе, що бачите, – то і є моє господарство. Чоловіка не маю. Діточок також.

Зграя чорно-білих котів під стіною хати ліниво хлебтала молоко» [1, 28].

Російська кров – чужорідна, неприйнятна для Северини; кров її батька, який сплюндрував честь Катрінки і прирік Северину на страждання від людського осуду.

Кони – символ сонця і водночас потойбічного світу; циклічного розвитку світу; нестримних пристрастей та інстинктів; чоловічого начала; інтуїтивного пізнання; у слов'ян-язичників – символ смерті і воскресіння сонячного божества; багатства, могутності; степу, швидкості; волі; символ вірності, відданості [8].

Корова – символ Великої Матері; Місяця; продуктивності сили землі, дітонародження; множинності; материнського інстинкту; добробуту, годувальниці селянської сім'ї [7, 13].

Серце – символ Центру; Бога; життя; розуму; ласки; любові, співчуття; у християнстві – символ радості і смутку; розуміння; сміливості; релігійної відданості; чистоти [8]. Хвилювання виражають через пришвидшене серцебиття.

Чорно-білі коти – символ доброго духа житла; незалежності; зла, диявола, відьми; темряви і смерті. У житті Москалиці немає місця сірому, напівтонам. У її душі темрява бореться зі світлом, добро зі злом. Тому її коти чорно-білі.

Молоко є одним із найважливіших символів «життя». Саме цей продукт є першим, який ми вживаємо при народженні. Материнська енергія та сила у вигляді цієї рідини годує новонароджену дитину. Коти – діти Северини, вона напуває їх молоком, надає енергії і сили, приманює, щоб вони захищали її оселю.

Тут сукупність трактувань сплетена у єдине надзначення – втрачене материнство, причини неможливості такого розвитку події у житті головної героїні. Відриваючись від сюжетної лінії, ця інтерпретація розкриває іншу, глибшу істину. Москалиця, як кожна жінка, на підсвідомому рівні бажала стати матір'ю (символіка корови і серця), але через життєві обставини (російська кров) – сирітство, осуд односельчан, складна доля матері – це неможливо. Підсвідоме прагнення материнства виявлене і у ставленні до домашніх тварин (чорно-білі коти), котрих жінка сприймає як своїх рідних дітей (напуває їх молоком).

Отже, текстуальне відчитування суперечить прямому значенню змістових ліній твору, але ця суперечність виявляє позатекстові пласти – підсвідомі бажання головної героїні, її

дитячі комплекси і страхи, а тому сприяє кращому розумінню її внутрішнього стану, виявляє першопричини її вчинків і рефлексій.

Лексія 4

4.1. «Пугало»

«Але Северина не викинула той патронташ. Лиш занурила на ніч у потоці в мерзлу воду: знала таке місце, де навіть посеред літа зашпори заходили в руки. Далі відрізала частину гадючого тулуба. Викидала нутроці. Складала шматки розтровощеної голови й замащувала її живицею. Зшивала шкіру шовковою ниткою з тороків великодньої хустки. „Начиняла” нутро глеєм» [1, 44].

4.2. «Годинник»

«Далі Северина без тіні сум’яття зняла зі стіни старий австрійський годинник вуйка Онуфрія. Розпечатала його груди, як розпоролася би людські. І, не вагаючись і миті, вийняла з нього все його серце – залізні прутики і пружини. Так, ніби вийняла живе серце з живих іще грудей» [1, 46].

Патронаш – символ війни, людської злості, ненависті, поранень і болю.

Мерзла вода символізує казкову мертву воду; у цій воді Москалиця ховає патронаш – ніби закопує до часу сокиру війни.

Нутроці є вмістилищем душі, потаємною, прихованою частиною тіла. Северина витягає нутроці змії – ніби показуючи цим, як познувалося над нею життя, як важко було витримати тиск суспільства.

Голова – символ розуму; духовного життя; управління, контролю; символ світу; символ Ісуса Христа [9, 59]; Москалиця відривала голову змії, яка є символом мудрості, можна спостерігати повну і безповоротну деструкцію світоустрою, душі героїні, спричинену інстинктом самозбереження.

Живиця – сосновий сік, символіка якого зрозуміла із самого слова «живити», «заживляти», тут – «оживити» мертву змію, символ відродження. Сосна – у багатьох народів символ життєвої сили, плодючості, самотності; сили характеру, безсмертя. Сосновий сік покликаний подарувати змії безсмертя.

Нитку ототожнюють із веретеном; символ життя; тимчасовості; Великої Богині-Матері; жертви, яка підживлює народжувану силу; атрибут, за допомогою якого здійснювався магічний акт відтворення світобудови [10, 216]; стрижня, на якому обертається небо; комунікації різних світів: земного і «потойбічного»; можна додати символізацію, яка проростає із міфу про богинь Долі, які прядуть нитку життя. Нитка об'єднує частини мертвої змії, відроджує її, відроджує розум.

Глей – сік черешень, вишень; вишня – символ світового дерева, життя; завдяки соку вишні Северина дарує змії друге життя, сакральну реінкарнацію.

Годинник – символ часу і плинності, вічного і скінченного; годинник відміряє дні і ночі, обчислює часові межі подій; символ швидкоплинності життя, свідчення трансформації фізичного стану усього живого, переходу від дитинства до юності, потім – до зрілого віку, а після – через старість – до кінцевого пункту – смерті. Москалиця ніби замінює живі органи змії, її нутро на деталі годинника, намагається поєднати два наймогутніші символи вічності, енергетично потужні і сакральні.

Ця лексія – один із основних сюжетних вузлів твору. Кількість символів значно зростає і це можна вважати особливістю авторського стилю Марії Матіос. Завдяки символам остаточно відкривається внутрішній світ Москалиці, усі її страхи і переживання. Немоżliвість зупинити плинність часу, постійні знущання, які «знімають шкіру», бажання захистити себе, містична сторона душі – це глибинний пласт змісту, котрий віднайдено завдяки текстуальному аналізу.

Лексія 5

5.1. «Замерзання»

«...Крізь широке – заледве не на всю стіну – вікно Северина дивиться, як падає сніг. Він крутиться і в'яне, наче безсила людина, з якої витікають останні хвилини життя, але котра ще понад усе хоче затримати свою кончину, тому всіма фібрами душі чинить опір Жінці в Білому» [1, 61].

6.2. «Панна»

«Але по неї прийде не Жінка – Панна.

Ось вона чомусь уже стоїть за вікном – Северинина пишна Панна, ніби щойно з-під вінчальної корони – і бавиться з нею великими, як гадючі яйця, сніжинками» [1, 62].

Вікно – символ ідеї проникнення, потенційних можливостей; свідомості, світлоносності; отвору, через який здійснюється зв'язок людини із зовнішнім світом; зв'язку з потойбічним світом; надії, чекання [10, 184]. Має сакральне забарвлення: героїня дивиться у вікно, очікує свою смерть, саме вікно є отвором у потойбічний світ; очікування смерті, розширення свідомості.

Сніг – з одного боку, символ чистоти і непорочності, а з іншого – холодності і бездушності. Сніг – передвісник зими; зима – замерзання і смерть природи, символізує смерть усього живого.

Панна – сама Смерть, котра стоїть за вікном – вікно – символ проникнення Божого світла; одночасно крізь вікно до оселі проникає і нечиста сила; межа: оселя – вікно – смерть. Смерть по той бік вікна, у потойбіччі, очікує Москалицю.

Вінчальна корона – Смерть може являтися у різних виглядах; тут це наречена у білому вбранні; білий – символ душевного очищення, кінця. Також білий – колір зими, яка за своєю сутністю і є смертю.

Сніжинки – знаки-символи замерзання, холоду, зими, а отже Смерті.

Символічне зображення смерті героїні – особлива риса сюжетного полотна. Під час аналізу з'ясовано, що Северина перебуває у межовій ситуації, деталізація якої виявляє особливості її підсвідомості, сприйняття світу. Панна (смерть) стоїть за вікном, тлумачення символіки вікна по-іншому, ніж у класичному варіанті, розкриває сутність завершення переходу від світу живих до світу мертвих. А отже, відкриває інший бік розвитку сюжету.

Лексія 6

6.1. «Непорочність»

«Северині боятися нічого: вона також, як ця спасенна Жінка, дотепер непорочна. Вона Діва – навіть із виссаними мертвою гадиною цицьками, під якими зараз уперше забилося серце так, що нарешті й стало» [1, 62].

6.2. «Смерть»

«...То ти, Райський Брамнику, Воротарю Раю, спинив моє серце?!

Ти, святий Петре-святий Понеділку, звільнив мене від переслідувачів і здоганяльників моєї втомленої і спрацьованої за довгий вік душі?! Бачиш, думала, що лише душа не втомиться ніколи. А вона, душка, також розсипалася, мов спорохнявілі мої кості, і тепер хоче спочинку від усього» [1, 63].

Спасенна Жінка – Смерть є вічним спокоєм, який рятує від жахів матеріального буття, даруючи натомість духовне прозріння.

Непорочна – безгріховна; Смерть тут – чиста і справедлива.

Діва – ототожнення із Дівою Марією; обожнення Смерті, шлях крізь смерть до Бога, Раю, Небес.

Забилося серце ... і стало – символізує момент смерті – зупинка серця, зупинення циркуляції крові, логічне, бажане, очікуване завершення перебування на землі.

Воротар Раю – Святий Петро; помічник, який допомагає перейти душі в інший, кращий світ.

Душа є символом Вічності, циклу перероджень, безмежжя всесвіту [9, 265].

Спорохнявілі кості – скелет підтримує тіло, яке є вмістилищем душі; коли кістки старіють – старіє душа; коли кістки починають руйнуватись – скоро настане остання година; перехід від життя до смерті.

Спочинок – вічний спокій; спочинок і є сама Смерть. Те, чого не мала Москалиця впродовж усього свого життя, вона здобула лише по смерті.

Твір завершується трагічно. Але трагедія ця не стосується головної героїні – для неї смерть є спасінням. Завдяки інтерпретації символів можна по-іншому побачити розв'язку сюжету. Перехід Северини у світ мертвих відбувається повільно, як у сповільненому кадрі фільму. І, на відміну від земного життя, там легко, там немає тіла, котре може хворіти, вона не самотня – її проводить сама Смерть і Святий Петро. Тому завдяки текстуальному аналізу розв'язку твору можна вважати

не трагічною, а оптимістичною, що докорінно відрізняється від класичного потрактування.

Висновки. Отже, проаналізувавши повість Марії Матіос «Москалиця», можна зробити висновок, що твір містить у собі знаково-символічну основу. Переважно символіка етноментальна, у ній відображені вірування українців. Широкий спектр тлумачень надано християнській символіці: Діва Марія, Боже світло; душа як частина вищого світу, Святий Петро як воротар Раю, тощо. Також виявлено низку міфопоетичних знаків, що тісно пов'язані з українським фольклором: вовк, сова, пес, корова, коза тощо.

Текстуальна інтерпретація окреслює основні функції-каталізатори, тобто ті знаки-символи, які підсилюють конкретно-чуттєве пізнання твору. Завдяки цьому методу виникає можливість розподілити оповідний текст на частини (лексії), а потім сприймати кожен окрему частину твору; далі – зосередити увагу на вихідних точках значень, елементах структурно більших частин.

Повість «Москалиця» завдяки своєму глибинному змісту легко піддається структуруванню і розкриває знаковий підтекст. Твір є глибоко символічним, а також містить опозиційні протиставлення: «язичництво – християнство», «духовне – матеріальне», «земне – потойбічне». За допомогою такої інтерпретації моделюється нове сприйняття основних сюжетних ліній твору, а також повністю змінюється враження про трагічне завершення твору.

Summary. Vertyporokh O. The textual analysis of the story “Moskalytsia” by Maria Matios. The literary works of the modern Ukrainian writer Maria Matios through the prism of textual analysis are studied. Using interpretative methodology by Roland Barthes the author tries to reread the story “Moskalytsia” from the standpoint of output connotative meanings enclosed in the subtext of the literary work.

It is accentuated that the textual interpretation outlines key functions-catalysators namely signs-symbols intensified the concrete sensory perception of the literary work. Due to this method it is an opportunity to distribute the narrative text into parts (lexies) and then perceive each individual piece of the

literary work; further – to focus attention on the output points of meanings, elements of structurally greater parts.

It is noted that the story “Moskalytsia” due to its in-depth content is easily structured and thus a sign subtext is revealing. This story is deeply symbolic and contains oppositions such as “paganism / Christianity”, “spiritual / material”, “earthly / otherworldly”.

The conclusions focus on the variable semantic paradigm of the text as a result of the alternative approach to understanding and interpretation of the story.

Список використаної літератури

1. Матіос М. Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба: видання друге / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 64 + 48с.
2. Баран Є. Читацький щоденник – 2005 / Євген Баран. – Тернопіль : СорокА, 2006. – 102 с.
3. Харчук Р. Марія Матіос: між традицією і стилізацією // Харчук Р. Сучасна українська проза : Постмодерний період : навч. посіб. / Р. Б. Харчук. – Київ : ВЦ «Академія», 2008. – 248с.
4. Барт Р. Текстуальний аналіз / Ролан Барт / Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів, 1996. – С. 497 – 521.
5. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – Київ : Либідь, 2002. – 662 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури / В. Жайворонок. – Київ : вид-во «Довіра», 2007. – 703 с.
7. Івановська О. П. Суб'єктно-образна система фольклору: категоріальний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.07 «Фольклористика» / О. П. Івановська. – Київ, 2007. – 28с.
8. Потапенко О. І. Словник символів / [Електронний ресурс] / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>. – Назва з екрана.
9. Трессидер Дж. Словарь символов / Дж. Трессидер. – М., 1999. – 448с.
10. Керлот Х. Э. Словарь символов / Х. Э.Керлот – М. : REFL-book, 1994. – 608с.

Одержано редакцією – 18.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17